

לענת המדבר נמצאה סוף-סוף במדבר שומרון

יאיר וינר, חוג כלנית - yair.viner@gmail.com

אבי שמידע, חוג כלנית, המחלקה לאבולוציה ואקולוגיה והמרכז לחקר הרציונליות,

האוניברסיטה העברית בירושלים - avi.shmida@gmail.com

תמונת השער: פרחי לענת המדבר בשלב הנקבי בהגדלה, צילם עוז גולן

התצפית: 4.1.2021

פרסום: 21.8.2022

תקציר: לענת המדבר היא בן-שיח ערבתי השולט באזורים נרחבים במדבר סוריה, הנגב ומדבר-יהודה אך היא חסרה בבתי-הגידול המתאימים במדבר בנימין, ספר-שומרון ודרום הגולן. מאז שנות השבעים מחפשים את לענת המדבר מצפון לנחל פרת, והנה, אחד מעמנו גילה אותה בתחילת שנת 2022 ממזרח לגלגל ובמשך השנה מצא אותה בארבעה אתרים נוספים - הצפוני שבהם בנחל תרצה. על חשיבות התגליות בכתבה זו.

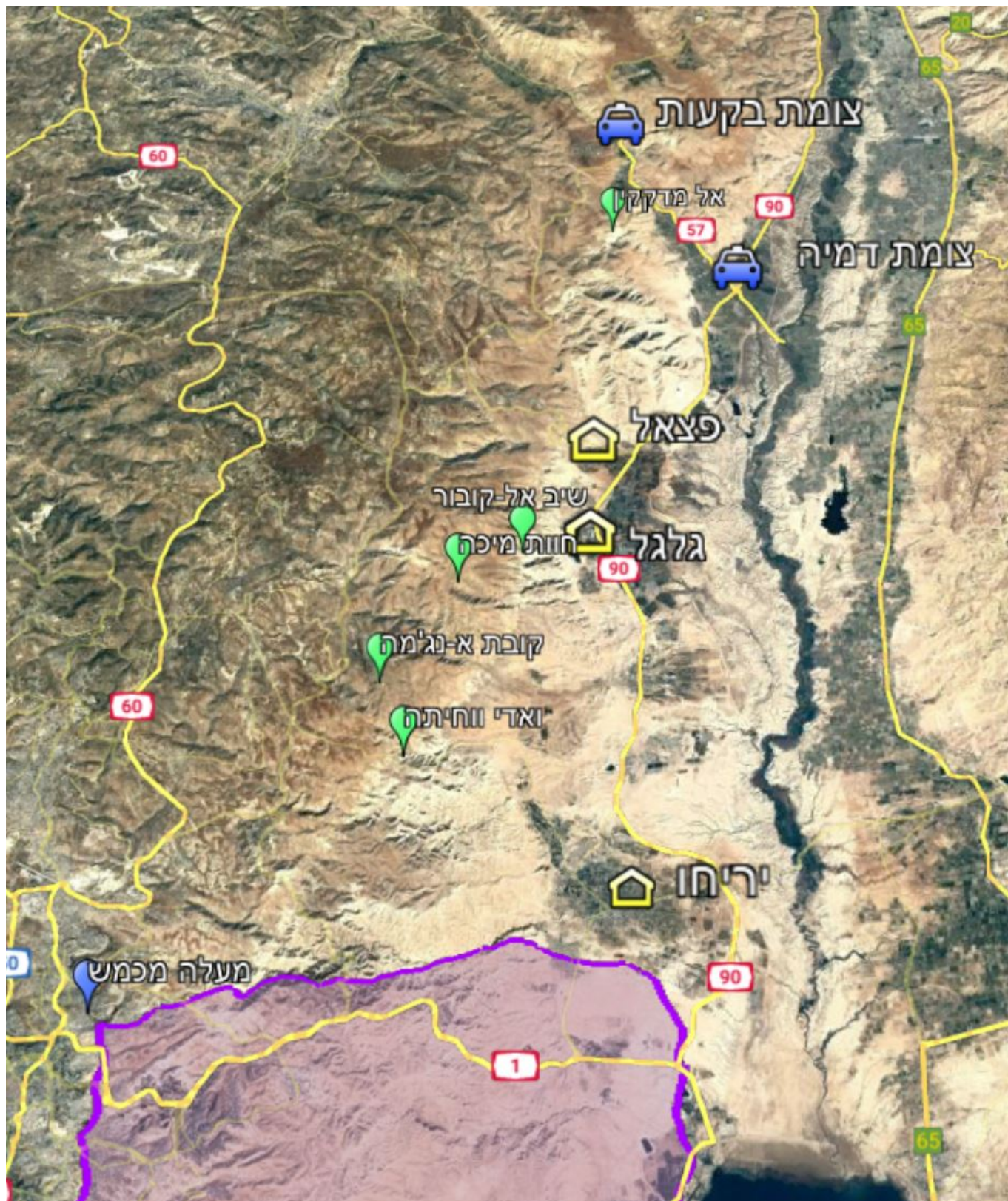
=====

לענת המדבר באתר ואדי שיעב אל-קבור מערבית לגלגל, 8.1.2022 צילם י.קדד(משמאל) ©, מימין: צילום בהגדלה של פרחי לענת המדבר בשלב הנקבי, עמוד העלי בולט מעל הפרח הזעיר ושתי הצלקות מקושתות לקליטת גרגירי אבקה, צילם עוז גולן ©.

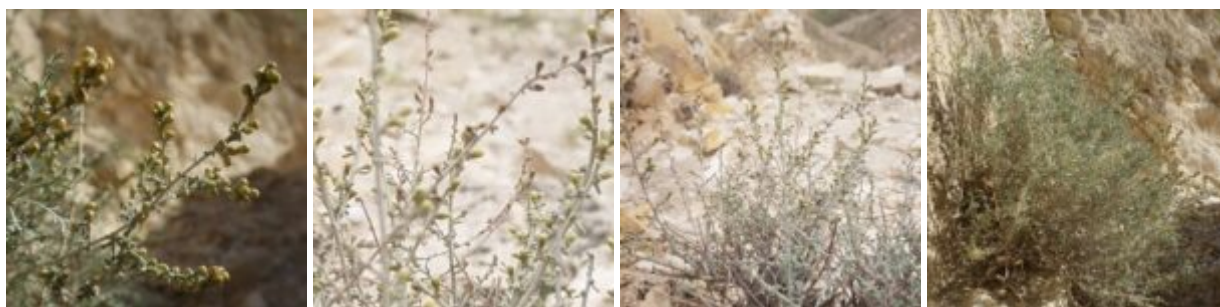
בתאריך 4.1.2022 מצא אחד מעמנו (י.קדד) את **לענת המדבר** - *Seriphidium herba-album* גדלה במדרון תלול דרומי על גבי קרטון רך ברום +80 מטר מעל פני הים. המדרון ומתנקז לוואדי שיעב אל-קבור הנפתח לבקעה ועובר בין הישובים נתיב הגדוד ולבין גלגל. האתר נמצא רק 1.2 ק"מ ממערת דלייה היא "מערת הכותים" בוואדי דלייה. האתר נמצא באזור נרחב בו שולטת תצורת מנוחה הקרטונית, 1 קילומטר מצפון ל"מערת הכיתים" היא מערת דלייה המפורסמת בא נמצאו שלדי השומרונים והפפירוסים שלהם. האתר נמצא 3 ק"מ מערבית מהישוב גלגל ממזרח הכפיפה החריפה של קמר רמאללה. בהמשך השלוחה בה נמצאה אוכלוסית הלענה נמצאו עוד שני מינים מדבריים שלא היו ידועים עד כה מצפון לנחל פרת: **ערטל מדברי ומתלולן הערבות**. שניהם גדלו בין אבנים גדולות שנערמו על פני המדרון.

מציאה זו היא "סנסציה של ממש" שכן הלענה לא ידועה במדבר שומרון וחובבי טבע רבים וטובי הבוטנאים חפשו אותה צפונה לנחל פרת(ואדי קלט) מאז 1970. לענת המדבר היא צמח שולט ונפוץ בנגב הצפוני ובמדבר יהודה האוכלוסיות שלה מתמעטות כלפי צפון ומצפון לכביש ירושלים יריחו (מספר 1) היו ידועים רק אתרים בודדים. אתר "קלסי" שנכחד היה במדרון הקרטוני ממזרח לאמפיתיאטרון של האוניברסיטה בהר-הצופים. אתר נוסף שנכחד

שכן בוואדי סדרת אל-כך ליד צומת מעלה-אדומים צפון. חפשנו ולא הצלחנו למצוא את הלענה בכל אזורי הקרטון הנרחבים של מדבר בנימין באזור ואדי מכוך, ובמדרונות הרכים של אזור סרטבה שם גדלים צמחי מדבר אופייניים לגיר רך. יוצא מן הכלל היא רצועת הקרטון על כביש אלון מצפון לנחל פרת העולה למצפה חגית ולמעלה מכמש(לכן כינינו את העליה בשם - "מעלה הלענה"); כאן גדלה אוכלוסיה גדולה בת מאות פרטים, פורחת כרגיל בסתיו באוקטובר, כאשר פרטים הגדלים בשקעים ותעלות הכביש ממשיכים בפריחה עד חודש ינואר.

לענת המדבר *Seriphidium herba-album* מאתרי מדבר שומרון שהתגלו בשנת 2022, צילם י.קדד ©.

מיהו "מדבר בנימין" ?

את החלק הצפוני של מדבר יהודה, צפונית לנחל פרת(ואדי קלט) נהוג לכנות בשמות גיאוגרפיים שונים כאשר אין הסכמה על שם אחיד(שמידע ודפני 1972). יש המכנים אזור זה הנמצא בין נחל פרת לנחל ייטב או לנחל תרצה בשם "צפון מדבר יהודה" ויש המכנים אותו - "ספר בנימין", "מדבר שומרון" או "ספר שומרון" וכינויים נוספים (ברלינר, אילן....)(מדריך ישראל). בלבול נוסף נוצר בשנים האחרונות עם התבססות השם בנימין של "מועצה אזורית בנימין בשומרון אשר "הנחילה לתוכה שטחים רבים המקובלים כשייכים ל"הר השומרון". בעבר נהגנו לכנות רק את השטח מצפון לנחל תרצה (ו.פרעה) בשם "מדבר שומרון" או "ספר שומרון" (שמידע 1973 שמידע ורון 2019, 2017) אך בעקבות המציאות המילולית ש"כפתה עלינו מועצת בנימין" אנו שמחים לקרוא למרחב שבין נחל ייטב לנחל תרצה בשם "מדבר בנימין" אפילו שמהבחינה הגיאובוטנית-מדעית מדויק יותר לקרוא לו "ספר שומרון" (כיוון שהגדרת המדבר חלה על אזורים בהם כמות הגשם השנתי הממוצע היא 100 מ"מ ופחות).

מאז מציאת אוכלוסיית לענת המדבר מערבית לגלגל המשכנו לטייל ברחבי מדבר שומרון והצלחנו למצוא עוד ארבעה אתרים בהם גדלה לענת המדבר במדבר שומרון (ראה מפה). האתר הצפוני ביותר נמצא בעמק תרצה מדרום לכביש מכורה - חמרה, 2.5 ק"מ מזרחית לשוב מכורה. למרגלות הר הנקראת במפה - "אל מכיין", 143 מ' מעל פני הים. האוכלוסיה שלטה במדרון צפוני תלול על קרטון של תצורת מנוחה בשטח של 30 דונם

בערך בצפיפות של 15% מכלל השטח בשלטון מונוטיפי. מלווים **מלחית אשונה, קיפודן בלאנש וקיצנית צפופת-עלים**. באתר זה ובסביבתו נמצאו צמחים מדבריים נוספים האופייניים לנגב ולמדבר-יהודה ונעשים נדירים בספר השומרון: **קדד משולחף, פגוניה רכה, מלחית אשונה, גרגרנית כוכבנית, עדעד המדבר ואפזרית דו-אבקנית**.

לא הצלחנו למצוא את **לענת המדבר** באזורים קרטוניים ויובשניים צפוניים לנחל תרצה. לענת המדבר ידועה ממזרח החרמון ובמדבר סוריה היא שולטת על פני שטחים עצומים הנמצאים צפונה הרבה לקו רוחב של נחל תרצה. לכן תמונה מדוע אין היא גדלה על גבי קרטונים בבקעה הצפונית, בדרום הגולן ועמק הירדן הצפוני. זאת לעומת צמחי מדבר אחרים הדומים לה בדרישות האקולוגיות דוגמת **אשליל שעיר, מלחית אשונה, מלוח מלבין ופגוניה רכה**.

הסבר לחוסר אתרים צפוניים של לענת המדבר בישראל יכול להיות חוסר יכולת האבקה עצמית יחד עם תכונת האבקת-רוח. ידועה ההכללה כי אסטרטגיה של האבקת-רוח עדיפה כאשר המין הביולוגי נפוץ ושולט על פני שטחים נרחבים כמו לדוגמא ביער הממוזג הצפוני (אלונים ואורנים) או בערבות מרכז אסיה (סלקיים, מיני לענה ודגניים). הסוג לענה הוא דוגמא למעבר אבולוציוני מדגם של האבקת חרקים (הנפוצה ברוב בני המורכבים) אל האבקת-רוח(ראה תמונות). אוכלוסיות קטנות של צמחים מואבקי רוח מאבדות את יכולת ריבוי הצאצאים שלהן - יתכן וזוהי הסיבה למיעוט אתרי הלענה בצפון מדבר-יהודה במזרח השומרון והעלמותם בדרום הגולן ובמזרח הגליל.

צילומים בהגדלה של פרחי לענת המדבר בשלב הנקבי, עמוד העלי בולט מעל הפרח הזעיר ושתי הצלקות מקושתות לקליטת גרגירי אבקה. בתמונה הימנית הפרחים נבלו ובקרקפת הזעירה מבשילים כשניים עד חמישה זרעונים חסרי ציצית. בתמונה משמאל רואים את גרגירי האבקה שנחתו על הצלקות. הצילומים יוצאי דופן הללו נעשו באנדרטת הנגב. צילם עוז גולן ©

ספרות:

דנין א 1970 מונוגרפיה פיטוסוציולוגית - איקולוגית של הנגב הצפוני. חיבור לתואר דוקטור לפילוסופיה. המחלקה לבוטניקה, האוניברסיטה העברית ירושלים.

זהרי מ 1980 נופי הצומח של הארץ. עם עובד.

מרקוס מ 1982 מדבר יהודה- סקר נוף ומסלולי טיול. הוצאת רשות שמורות הטבע.

שמידע א ודפני א 1972 הצומח בארץ בנימין. "ארץ בנימין" לקט הרצאות ומאמרים
בהוצאת המדור לידיעת הארץ בתנועה הקיבוצית. עמ' 16-25.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: וינר י ושמידע א 2022 לענת המדבר נמצאה סוף-סוף במדבר שומרון. כתב עת
"כלנית" 8.

=====